

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорский С.Л. Словообразование отвлеченных имен существительных в древнеанглийском языке. — Минск: Изд-во Белорусс. гос. ун-та, 1960. — 162с.
2. Дукальская Е.С. Имена действия в современном английском языке (опыт морфологического исследования): Дис. ... канд. филол. наук.—М., 1953.—382с.
3. Иванова Л.И. Отглагольные существительные на *ing/ung* в древне- и среднеанглийском языке: Дис. ... канд. филол. наук. — Л., 1987. — 243с.
4. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка. — М.; Л.: Просвещение, 1965. — 378с.
5. Орембовская М.Н. Ing-форма в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Тбилиси, 1954. — 20с.
6. Павленко О.П. К вопросу о морфологической характеристике непредикативных форм глагола / Иностр. яз. в высш. школе. — 1975. — Вып. 2. — С. 104-111.
7. Янулявичене В.А. Словообразовательные значения абстрактных отглагольных имен существительных английского языка: Дис. ... канд. филол. наук. — М., 1989. — 235с.

Тетяна Вільчинська

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ, УТВОРЕНІ СКЛАДНОСУФІКСАЛЬНИМ СПОСОБОМ

Останнім часом словотвірний аспект став враховуватися у дослідженнях семантичних полів і тематичних груп, завдяки чому розширюється можливість повнішого охоплення системних зв'язків у мові.

У процесі словотворення оцінних назв осіб по-різному використовуються словотвірчі ресурси мови, оскільки нові слова здебільшого не придумуються, а створюються на базі наявних у мові словотвірчих елементів. Основними способами словотворення, за допомогою яких утворюються оцінно забарвлені лексеми, є афіксальний, лексикосемантичний та спосіб словоскладання.

Словоскладання після афіксації є найбільш продуктивним способом творення нових слів. Принципова різниця між ними полягає в тому, що при афіксації лише один компонент має самостійне значення, тоді як складні слова утворюються шляхом об'єднання в одну лексичну одиницю двох чи більше основ самостійних частин мови. Зауважимо, що незважаючи на щойно вказану особливість складних слів, значення їх "не зводиться до об'єднання лексичних значень основ, із яких так чи інакше складається похідне слово", а уявляється як "якесь особливе узагальнення значень мотивуючих". У складному слові яскраво простежується важлива тенденція мови - економія мовних засобів і зусиль. У ньому, на відміну від простого, органічно поєднуються стислість і семантична насиченість. Напр.: *пройдисвіт, марнодум, скалозуб, сліпорід, скорохват*.

Як у трактуванні самого способу словоскладання, так і при визначенні його різновидів серед дериватологів не спостерігається однотайності.

О.А.Земська, наприклад, виділяє п'ять таких різновидів: чисте складання, зрощення, аббревіацію, складання у поєднанні із суфіксацією та складання у поєднанні з нульовою суфіксацією [1, 181].

Складні слова підрядного типу, сурядного типу та складноскорочені, утворені аббревіацією, розрізняє З.А.Лотіха [2, 266-276].

Десять типів синтаксичних конструкцій, що стали основою виникнення складних іменників, розглядає Н.Ф.Клименко [3, 341-343].

Найбільшу кількість серед оцінних назв осіб становлять складні іменники, співвідносні зі словосполученнями підрядного типу, об'єднання компонентів у яких відбувається здебільшого за допомогою сполучних голосних. Такі похідні в свою чергу поділяються на складання з матеріально вираженою та нульовою суфіксацією. При цьому зауважимо, що вираження дериваційного значення похідного за допомогою словоскладання і суфіксації називається складно-суфіксальним способом [4].

Оцінні назви осіб, утворені складносуфіксальним способом, становлять досить чисельну групу в сучасній українській мові.

Об'єктом наших спостережень стали оцінні назви осіб, утворені складносуфіксальним способом із матеріально вираженою суфіксацією.

До найпоширеніших утворень такого типу належать похідні, перша частина яких становить собою основу іменника, а друга — дієслівну основу, ускладнену суфіксом *-ець*, напр.: *народолюбець, народоправець, серцезнавець, серцевідець, чудотворець, кровопивець, христопродавець, владоло-*

бець, сластолюбець, доброчинець, сердоболець, сміхотворець, користолобець, правдорець, чистолобець, правдомовець і под.¹

Рідше складні іменники із суфіксом *-ець* утворюються сполученням займенника з дієслівною основою: *всезнавець, самоправець, самозванець*.

До дериватів, що виникли в результаті сполучення іменної основи з дієслівною, ускладненою суфіксом *-ник*, належать: *миропорушник, деревоугодник, правопорушник, клятвепорушник, добродійник, благодійник, віровідступник, благовісник, ідолопоклонник, гріховодник, сонцепоклонник*.

Деякі деривати в першій частині містять прислівник, напр.: *низькопоклонник, кривоприсяжник*.

Поєднанням іменної і дієслівної основи, ускладненою суфіксом *-ач*, характеризуються такі деривати: *звуконаслідувач, скарбощукач, пінкознаймач, окозамилювач*.

З другою дієслівною основою, ускладненою суфіксом *-тель*, виявлено такі деривати: *довгожитель* (із-прислівником у першій частині), *вседержитель* (із займенниковою першою частиною).

До непродуктивних утворень із другим дієслівним компонентом належать складання із суфіксом *-к-о*: *всезнайко* (займенник + дієслівна основа), *багатознайко* (прислівник -⁴- дієслівна основа).

Як свідчать наведені приклади, складні іменники - оцінні назви осіб - мотивуються синтагмами, в яких другим членом виступає дієслово, а в ролі першого вживається іменник, рідше займенник чи прислівник. Поєднання компонентів у складаннях такого типу відбувається за допомогою сполуч-"них голосних -о- та рідше -е-.

Порівняно меншою у словотвірній категорії оцінних назв осіб є група складних іменників, співвідносних із атрибутивною синтагмою. Вона буває двох різновидів. До малочисельного першого належить синтагма з відношенням залежності між двома іменниками, представлена поодинокими дериватами на зразок *песиголовець*, до другого - конструкція "прикметник + іменник". Поєднанням основи прикметника (переважно у функції означення) з іменниковою основою, ускладненою певними суфіксами, за допомогою сполучних голосних утворилися таю похідні: із суфіксом *-ець*: *доброволець, народоволець, сивоголовець, чорнобривець*, із суфіксом *-ник*: *великомученик, великорозумник, чорнокнижник*, із суфіксом *-к-о*: *сивобородько*, із суфіксом *-іст*: *лжеспеціаліст*.

Наведені приклади - це оцінні назви осіб чоловічого роду. Атрибутивною синтагмою мотивуються також утворення жіночого та спільного родів. Наприклад, із суфіксом *-ка* жіночого роду: *босоніжка, тонкослізка, верхоумка* ("поверхова людина"), спільного роду: *білоручка, кривоніжка*.

Небагато виявлено складних слів, утворених складносуфіксальним способом, що мотивуються синтагмами "займенник + іменник": *своєумець* ("той, хто діє власним розсудом, ні на кого не зважаючи"), "числівник + іменник": *семидільник* ("той, хто береться виконувати одночасно багато справ, не завершуючи жодної").

Необхідно зазначити, що для окремих іменників важко встановити послідовність утворення складного слова та приєднання морфем. Так, спостерігаються випадки, коли один компонент сполучається з іншим, який уже має суфіксальне оформлення. Буває, що складне слово утворюється шляхом одночасного поєднання компонентів з одночасним додаванням суфікса.

Досліджений матеріал засвідчує, що складні слова - оцінні назви осіб - мотивуються в основному синтаксичними конструкціями із підрядним зв'язком, найтипівішою з яких є "залежний іменник і опорне дієслово". Крім того, проведені спостереження дозволяють зробити висновок, що складні І іменники, які кваліфікують назви осіб, утворюються здебільшого складносуфіксальним способом із матеріально вираженою суфіксацією, найбільшу продуктивність при цьому виявляють суфікси *-ець, -ник*. Отже, складносуфіксальний спосіб виявляє значну активність у сфері творення оцінних назв осіб. Дослідження деривативних особливостей подібних лексем у сучасній українській мові дає достатні підстави вживати їх окремим словотвірним розрядом, співвідносним з іншими супідрядними | розрядами, в межах загальної словотвірної категорії особи.

¹ Складні слова, остання частина яких є самостійним іменником, О.А.Земська кваліфікує як похідні, утворені "чистим складанням", напр., з другою частиною • порушник, - мовець. Див.: Е.А.Земская. Современный русский язык. Словооб-разование. — М., 1973. — С.269.

ЛІТЕРАТУРА

1. Е.А-Земская. Современный русский язык. Словообразование. — М., 1973. — С. 181.
2. З.А.Потиха. Современное русское словообразование. — М., 1970. — С.266 — 276.
3. Словотвір сучасної української літературної мови. — К., 1979. — С.341-343.
4. Словник української мови. — Т.І-ХЗ. К., 1970-1980.

Ларша Кислюк Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні
НАН України

СЛОВОТВОРЧИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОГО ТА НІМЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

До питання англіцизмів та німецьких запозичень неодноразово зверталися мовознавці — дослідники в контексті вивчення міжмовних контактів, оскільки українська мова ніколи не була ізольованою і, як наслідок, має значний відсоток лексики іншомовного походження [1].

На часі спостерігаємо нову потужну хвилю запозичень, зокрема з англійської мови, у зв'язку з чим виникає потреба в оновленні і поповненні уже існуючих та створенні нових словників: іншомовних слів, спеціалізованих термінологічних тощо. Проблема унормування української термінології відповідно до графічної, звукової та граматичної системи української мови, пошуку еквівалентів до запозичених слів чи терміносполучень, які б відповідали законам української мови, зокрема її словотворчим правилам (особливо у галузях електроніки, інформатики, обчислювальної техніки, де немає усталеної традиції терміноутворення), спонукає знову звернутися до масиву запозичень у сучасній українській мові, щоб дослідити словотворчий потенціал запозичень, виявити певні закономірності та обмеження, які впливають на можливості словотворення [2, 3].

Дослідження проводилося в синхронному аспекті на матеріалі "Словника іншомовних слів", 1985р. [4], 2-томного "Словника морфем" Яценка [5], 11-томного "Тлумачного словника сучасної української мови" [6]. Ми використали гніздовий принцип словотворення, який допомагає розкрити словотвірну структуру і словотворчий потенціал кожного слова і всього гнізда. Вивчення одиниць і відношень між ними здійснювалося за допомогою словотворчого аналізу, який має на меті встановлення словотворчих стосунків між словами [7].

Формальна структура гнізда становить чітко організовану ієрархію комплексів одиниць зі спільним коренем. Найпростішим з них (вихідним для розгортання гнізда) є пара "твірне - похідне слово". Складнішим комплексом є об'єднання пар слів, пов'язаних відношенням послідовної похідності на лінійній осі розгортання гнізда - ланцюжок. Комплексом, який об'єднує похідні, утворювані на одному такті деривації (такт деривації розуміємо як утворення нового слова від попереднього шляхом додавання одного афікса) є парадигма. Гніздо становить сукупність ланцюжків і парадигм. [8, 40-46].

Під словотворчим потенціалом твірного слова розуміємо весь реалізований і нереалізований (можливий або заборонений мовною системою) набір морфемних структур похідних. Або інакше кажучи — всі реалізовані і нереалізовані можливості розгортання гнізда на лінійній та парадигматичній осях.

Досліджуваний матеріал дозволив вичленувати близько 870 англіцизмів та 770 німецьких запозичень. З цього масиву близько 510 англійських та 330 німецьких запозичень не утворюють словотвірних гнізд. Це, як правило, вузькоспеціальні слова термінологічного характеру, а також запозичення на позначення реалій, подій і фактів із життя відповідних країн. З розширенням сфери вживання слів-термінів з'являються їхні похідні. Серед досліджуваних запозичень близько 155 англіцизмів та 160 німецьких мають одне похідне слово, відповідно 67 і 77 — по два похідних; 29 і 52 — по три похідних слова. Серед нетермінологічної лексики порівняно мало слів, які не мають дериватів. Гнізда з кількістю від 4 до 10 похідних мають 91 англійське і 98 німецьких запозичень; відповідно гнізда, де понад 10 похідних: 20 і 55 слів — запозичень. Графічно кількісний аналіз гнізд по осі наповнення парадигми зображений на Рис.1. Для порівняння наведені результати дослідження Клименко Н.Ф. та Скибицької Н.В. [2,75].